

Virtuțile, păcatele și paradoxurile comunicării

Motto: „*Where is the wisdom we have lost in knowledge?
Where is the knowledge we have lost in information?*”
T. S. Eliot

Într-adevăr, dacă esența ființei umane constă în comunicare, ne putem întreba, cu tristețea poetului: Unde este semnificația pe care am pierdut-o în comunicare? Unde este comunicarea pe care am pierdut-o în comunicații? Întrebarea, însă, nu este bine pusă și, venind de la un nespecialist, ar fi cel puțin lipsită de sens. Ea ar închide căile căutării unei semnificații și ar refugia sensul într-o totală imponderabilitate.

Pentru cineva situat în afara „universului structurat și studiat al comunicării”, complexitatea exponențială a mesajelor și mijloacelor purtătoare pare de neînțeles, capabilă, de multe ori, să te aducă la tăcere. Iar simpla incursiune în teoriile principale ale comunicării sau chiar într-un întreg tratat introductiv nu procură măcar minima cunoaștere, ci doar sporește confuzia, relevând riscurile insurmontabile ale diletantismului. Poate din ceea ce pretențios s-ar putea numi *perspectiva învățării experiențiale* (din fericire, sintagma a fost formulată de un filosof britanic), m-aș încumeta să cred că știu două-trei lucruri comune despre comunicare. Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, un entuziast ziarist englez, într-un elogiu adus industriei *high-tech* din acea vreme, scria: „Trebuie să vă spun deschis că eu nu cred (iar progresul electricității și al mecanismelor moderne îmi interzice să cred) că invenția lui Gutenberg poate să facă altceva decât, mai devreme sau mai târziu, să cadă în desuetudine ca un mijloc de interpretare a produselor noastre mentale [...]. Nepoții noștri nu-și vor mai încredința lucrările lor acestui proces învechit, acum că a devenit foarte ușor să fie înlocuit.”¹

Ca orice fals profet respectabil, jurnalistul dădea și un nume noii tehnologii: *fonografia*. Bibliotecile se vor transforma în «fonografotec», iar bibliofiliile urmau să devină «fono-

grafofili». Mai mult încă, oamenii de litere nu s-ar mai fi numit scriitori, ci naratori.

Multe decenii după, într-o nouă tinerețe a determinismului tehnologic, a fost consacrată mantia „satului global”. Tipăriturile și, o dată cu ele, arta și obișnuința comunicării decente, păreau să fie într-un moment fatidic. Mass-media urmau să ocupe întreg universul comunicării, iar persoanele umane deveneau din proprietari ai cuvintelor, proletari ai mijloacelor tehnologice. Cum afirma un futurolog, „la tehnologii înalte, capacități înalte”. Nici vorbă de o cauzalitate inversă, am putea adăuga noi!

Și totuși, ceva s-a întâmplat pe parcurs. „Cuvintele sunt ca banii”, spunea cronicarul. Dacă așa vor fi stând lucrurile, „cuvintele rele alungă cuvintele bune din comunicare”. Mașinile de orice fel nu au nevoie de cuvinte frumoase, ci de mecanisme și sisteme de transmisie. Frederick Taylor, cunoscut ca fondator al științei managementului, credea că: „În trecut, omul a fost pe primul plan, în viitor, sistemele vor avea întâietatea.”²

Ceea ce observă neinițiatul poate fi rezumat într-o formulă cam simplistă, e drept, dar nu lipsită în totalitate de acuratețe: ecurile tehnologismului sunt peste tot. Tentația de a asimila comunicarea unei conexiuni între mașini nu e chiar neavenită. Pe de o parte, certitudinea arogantă că toate actele și performanțele umane pot fi măsurate (de la John von Neumann moștenire), pe de altă parte, viața cotidiană din ce în ce mai împresurată de felurite tehnologii, relevă o dialectică neconvențională, dar conformistă. O atare curiozitate ne înfățișează Castells, faimosul teoretician al „societății de tip rețea”. Sociologul

respectiv spune că: „Opoziția dialectică a timpului are loc între Net și Sine [...]. Iar din moment ce tehnologia este societate și societatea nu poate fi înțeleasă sau reprezentată fără instrumentele sale tehnologice, schimbările sociale și schimbările tehnologice sunt legate ombilical.”³ Ce urmează din acest amalgam nefiresc dar în consonanță cu noile credințe este transformarea profundă a comunicării.

Nu mai rămâne nimic nespus și comunicabil, nimic în afara tehnologiei, în spațiul intim privat. Tot ce-i aparține persoanei devine, cu un barbarism în vogă, «rețelizare» sau, în termenii docți ai sus-amintitului autor, o uriașă „mass self-communications.”⁴

Ei bine, un neavenit în domeniu se poate deda la o aserțiune riscantă: tezele tehnologice sunt, cu evidența lor de mode și volumul impresionant de informații în susținere, doar niște alegații. Tehnologiile comunicării, cele de azi și altele posibile în «brava lume nouă» sunt lipsite de rațiunea și sentimentele ființelor umane. Pentru un practicant al comunicării imprecise și incomplete, o idee a lui M. Polanyi este de un ajutor neprețuit.

„Toată comunicarea – scria savantul englez – se bazează, într-o măsură considerabilă, pe evocarea cunoașterii pe care nu o putem rosti și toată acea cunoaștere a proceselor noastre mentale, precum conștiința activităților intelectuale sau intuițiile, se bazează pe o cunoaștere pe care nu o putem spune. Iar dacă noi recunoaștem procesele mentale prin sesizarea lucrurilor pe care nu le putem spune înseamnă că nu este posibil să construim o mașină care să dea aceleași răspunsuri ca și cele prin care recunoaștem aceste procese mentale.”⁵

Probabil, de aici începe, pentru cineva pierdut în speculațiile fulgurante, excursul în virtuțile, păcatele și paradoxurile comunicării. E cumva de bănuț că privirea detașată a specialistului ar putea să distingă ceva despre etică, artă și știință. În ceea ce mă privește, distincția în această triadă îmi este prea puțin apropiată. Mai degrabă ar fi la îndemână o discuție neconvingătoare despre virtuțile cardinale și păcatele capitale. Unde, însă, aş putea să aşez câteva dintre acestea? Cum să leg justiția, temperanța/prudența, moderația și

autocontrolul, toate definitorii pentru caracter, de lumea comunicării? Cum să dezleg vanitatea, aroganța, furia, lenea, gelozia/invidia, lăcomia și câte alte indezirabile obișnuințe vor mai fi de nevrednicia omului social? Capcanele proprii, cu bună sau nesocotită știință, sunt ca o armă redutabilă, protectoare a principiului diviziunii cunoașterii și a priceperii. Întrebările de mai sus și răspunsurile care urmează sunt, cumva, banale pentru cunoscătorii frumosului și cuprinzătorului domeniu numit Comunicare. Ceilalți, cum e și autorul rândurilor de față, ar putea, depășindu-și nonșalant competențele cu totul nepotrivite aici, să recurgă la desueta convingere a existenței naturii umane. Pe scurt, caracteristicile unui discurs care relevă și șlefuește natura umană ar reprezenta virtuțile comunicării. Atributele sistemice ale preponderenței mijloacelor tehnice și așa-ziselor „construcții sociale” față de coerența, claritatea și frumusețea mesajului se pot constitui în păcate ale comunicării. Rostul persoanei și rostirea acesteia sunt tare de demult și par să nu mai intereseze astăzi, cel puțin sub raport statistic, într-o dezordine a tehnologiilor substitutive pentru cuvinte. Relativismul absolutist, culturalismul și educaționalismul produc progrese în știința sau *științele comunicării*. În schimb, riscul pentru cei care ar fi de dorit să învețe expresia clară, civilitatea și respectul ideilor este cel de pierdere a *artei comunicării*.

Pretenția creșterii exponențiale a stocului de cunoștințe nu reușește să ascundă în întregime faptul evident al declinului calității comunicării, în general. În pofida răspândirii mijloacelor, din ce în ce mai sofisticate, sau tocmai de aceea, se pierde ceva din substanța comunicării de altădată. Mai mult din ceva anume nu este necesarmente mai bun. Mai mulți actanți, să spunem într-o hărmălaie generală (marea trâncăneală, cum ar zice savuros Caragiale), nu produc numaidecât o piesă de artă. Cât despre știință, dacă aglomerarea informațională ar genera știință, densitatea savanților ne-ar copleși. Se prea poate ca legea randamentelor marginale să opereze invariabil și în „universul comunicării”. *Cu cât numărul comunicatorilor crește (se subînțelege că în același proces de comunicare), cu atât calitatea*

ultimului mesaj scade. Dacă această „lege” se verifică, atunci comunicarea generală relevă un fel de lege malthusiană: *numărul participanților la comunicare crește în progresie geometrică, iar nivelul comunicării efective crește în progresie aritmetică.*

Nu ne referim aici la diferitele compartimente ale comunicării (comunicarea specializată), ci la comunicarea publică. E posibil ca și comunicarea interpersonală să comporte aceleași probleme sau păcate. De pildă, *Net-ul și blogosfera* nu se ilustrează prin virtuți generale. Dinamica alertă și transparența, până la indistinție între intimitate și curiozitatea publică descătușată, consolidează indiscreția generală și pauperizează tăcerea de buna-i virtute a înțelepciunii. Cum se lamenta un poet: „În curând tăcerea va trece în legendă. Omul a întors spatele tăcerii. Zi după zi, el inventează mașini și instrumente care sporesc zgomotul și distrag umanitatea de la esența vieții: contemplarea și meditația”.

Suntem, până la saturație, informați și asigurați că trăim într-o societate bazată pe cunoaștere. E această situație un motiv destul de bun pentru a ne întreba dacă nu asistăm la veritabile paradoxuri ale comunicării în lumea de azi? Câteva asemenea paradoxuri, accesibile comunicatorului obișnuit, ar putea fi următoarele:

- Vorbim din ce în ce mai mult, ne auzim din ce în ce mai puțin;
- Interacționăm din ce în ce mai mult, împărtășim din ce în ce mai puțin;
- Suntem tot mai conectați la rețele, trăim din ce în ce mai singuri;
- Scriem din ce în ce mai mult, citim din ce în ce mai puțin;
- Ne informăm copios și debordant, cunoaștem ambiguu și precar;
- Stăpânim din ce în ce mai bine jargonul tehnic, accedem din ce în ce mai greu la frumusețea conversației;
- Colectivizăm din ce în ce mai mult comunicarea, privatizăm din ce în ce mai puțin înțelegerea;
- Extindem din ce în ce mai mult un soi de comunicare publică, restrângem din ce în ce mai puțin dezinhibarea privată;

- Participăm din ce în ce mai furibund la “democrația” comunicării, dezertăm din ce în ce mai alert de la civilitatea și eleganța rostirii.

Neîndoielnic, studiosii domeniului au reflectat, cu artă și metodă, la aspectele expuse anterior. Un sănătos și uriaș hohot de râs ar putea să acompanieze aceste modeste și nesistematice notații. Încă este bine, râsul nefiind altceva decât un fel de comunicare între persoane rezonabile. Un ultim paradox e de natură să sporească și mai mult amuzamentul cunoscătorilor și să lase descumpănit practicianul: lucrurile sunt tot mai clare în știința comunicării și tot mai confuze în practicarea ei. Cu două decenii și jumătate în urmă, un cercetător american remarcă: “... există o tendință în creșterea cercetării și practicii să urmeze căi divergente. Practicienii și cercetătorii tind din ce în ce mai mult să trăiască în lumi diferite, să urmeze întreprinderi diferite și să-și spună tot mai puțin unii altora [...]. Profesorii au dobândit relativ puțin din psihologia cognitivă; practica politică și administrativă a câștigat puțin din științele administrative; iar știința managementului a contribuit relativ puțin la practica de management. Divergența cercetării și a practicii exacerbează dilema practicianului, pe care eu am numit-o «rigoare sau relevanță» și tentează practicianul să forțeze situațiile concrete în moduri derivate din cercetare.”⁶

La fel vor fi stând lucrurile și în nemărginitul domeniu al comunicării? Dacă răspunsul e afirmativ, cât aparține artei și cât științei comunicării dintr-o asemenea îndepărtare? Ne mai putem întoarce la vechile virtuți ale comunicării relevante? Sau poate această ultimă întrebare ar trebui pusă altfel: Nu cumva e necesară regăsirea valorilor culturii intermediare, adică acea „cultural literacy”, în scopul redobândirii artei de a comunica în viața de zi cu zi? În accepțiunea profesorului american E. D. Hirsch „cultural literacy” constituie contextul a ceea ce spunem și citim. Se situează între cunoștințele comune (despre obiecte și fenomene simple) și cunoștințele specializate ale experților. Probabil, traducerea mai potrivită a noțiunii ar fi “alfabetizare culturală” (dobândită prin educație până la

nivelul universitar). Oricum, această alfabetizare culturală este determinantă pentru împărțirea valorilor comune, un fel de țesătură a societății civilizate, implicit pentru comunicarea socială de bună calitate.⁷

Sunt încredințat că distinșii și studioșii mei colegi din Departamentul de Științele Comunicării și Relații Publice vor fi incomparabil mai vrednici decât mine să găsească vreun rost acestor întrebări, dacă există unul, și să răspundă, cu rigoare și acuratețe deopotrivă, în admirabila lor întreprindere intelectuală. Eu sunt, la acest început de curaj și străduințe

perseverente, care binemerită grațitudinea-mi, un părtaș neimplicat, nutrind convingerea lui Edmund Burke: “We cannot change the nature of things and of men, but we can act upon them best we can”. Le doresc să acționeze cât pot de bine, cu neprețuita lor artă și știință, asupra naturii lucrurilor și a naturii umane.

Cu prețuirea și bunele sentimente pentru curajul începutului și perseverența străduințelor care, am încredere, vor deveni tradiție intelectuală.

Prof. univ. dr. Vasile IȘAN,
Rector al Universității „Al.I. Cuza” Iași

Note

¹ Apud Priscilla C. Murphy, *Books are dead, long live books*, mit communications forum, <http://web.mit.edu/comm-forum/papers/murphy.html>

² Vezi N. Carr, *Is Google making us stupid?*, July / August 2008, <http://www.theatlantic.com/doc/print/200807/google>

³ Vezi M. Castells, *The rise of the networked society*, Cambridge, MA and Oxford: Blackwell Publishers, 1996, p. 8.

⁴ Vezi M. Castells, *The Rise of Mass Self-Communication*, May 31st, 2007, <http://www.mediacooll-hunting.com/archives/the-rise-of-mass-self-communications> și „Communication, Power and Counterpower in the Network Society”, *International Journal of Communication* 1/2007, p. 238-266.

⁵ Vezi M. Polanyi, “On Body and Mind”, *The New Scholasticism* 43:2, spring 1996, p. 204.

⁶ Vezi D.A. Schön, *The Reflective Practitioner*, New York: Basic Books, 1983, p.85

⁷ Vezi E.D. Hirsch, *Cultural Literacy and Education*, Houghton Mifflin Co., 2002.